

Т.В.Черничко, к.е.н.,
Мукачівський державний університет,
м. Мукачеве

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТЬ
«РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ», «ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОГРЕС»,
«ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК» ТА «ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ»**

У статті досліджуються особливості формування понять «розвиток економічної системи», «економічний прогрес», «економічний розвиток» та «економічне зростання». Запропоновано схему узгодження змісту цих понять.

The features of forming of concepts «development of the economic system», «economic progress», «economic development» and «economy growing» are explored in the article. The chart of concordance of maintenance of these concepts is offered.

Характер і динаміка економічного розвитку країни є предметом детальної уваги економістів та політиків. Це питання досить ґрунтовно досліджується як на теоретичному, так і практичному рівнях:

Ї з одного боку, забезпечення стабільного економічного розвитку є одним з найскладніших питань економічної теорії;

Ї з другого, ця проблема є важливою практичною проблемою кожної країни, що передбачає покращення економічної динаміки та підвищення рівня життя населення.

Незважаючи на те, що поняття «економічний розвиток» досить широко застосовується у політичній та економічній практиці, в економічній літературі відсутнім є чітке тлумачення змісту цих понять. Як зазначив Віллем де Вріс, «...розвиток і прогрес є надзвичайно складними явищами, і, звісно, існує різноманітність думок щодо їхніх ґрунтовних механізмів» [1, с.85]. Він також наголошує, що тлумачення цих понять «...змінюються не тільки внаслідок розвитку науки чи суть логічного мислення, але також з огляду на поточну політичну «моду» [1, с.85].

Визначення економічного розвитку як сукупності історично конкретних економічних систем, які змінюють одна одну, також на недостатньому рівні висвітлює складність проблеми. Економічний розвиток може бути пов'язаний зі зміною економічної системи (або окремих її елементів). Проте він може бути наслідком розвитку самої економічної системи.

Зміна економічної системи передбачає наявність в її розвитку таких елементів, як «початок» та «кінець». Проте між цими елементами може виникати безліч перехідних станів, змін, мутацій, які також можна визначити як розвиток. У кожному з

цих випадків виникає нова якість, виникають структурні зміни тощо. Саме тому постає питання визначення та наукового обґрунтування сутності поняття «економічний розвиток», джерел та факторів, що на нього впливають, передумов переходу до сталого економічного розвитку.

З метою з'ясування змісту поняття «економічний розвиток» важливим є застосування загальнонаукових методів розробки та уточнення понять, тобто застосування методу термінологічного аналізу.

В економічній літературі поняття «економічний прогрес», «економічний розвиток» і «економічне зростання» застосовуються як синоніми. Проте це хибний підхід. Зазначимо певну солідарність з думкою, що поняття «економічного зростання» є складовою поняття «економічний розвиток» [2].

Розглянемо основні структурні елементи понять «розвиток економічної системи», «економічний розвиток», «економічний прогрес» та «економічне зростання». Розвиток, як філософська категорія, відображає «...процес руху, зміни цілісної системи» [3, с.65]; це «...незворотна спрямована зміна об'єктів, у результаті якої виникає їх новий якісний стан» [4]; «процес росту, розвій, розмах, розквіт, процвітання; рух, хід, поступ» [5, с.20].

На думку російського вченого Костянтина Леонт'єва, розвиток характеризує «...постійне сходження від найпростішого до складнішого...поступовий перехід від сірості, від простоти до оригінальності та складності» [3, с.370].

У «Великому економічному словнику» поняття розвитку визначається більш широко: «...процес закономірних змін, перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого» [6, с.92].

З проведеного аналізу тлумачень поняття «розвиток» у спеціалізованій літературі можна зробити висновок, що зміст поняття трактується на підставі двох аспектів: спрямованість (рух вперед, від одного якісного стану до іншого; процес виникнення нового) та величина (як збільшення, так і зменшення).

Поняття «розвиток» є предметом вивчення діалектики, тобто розповсюджується на розвиток природи, суспільства та пізнання. З метою звуження предмета дослідження доцільним є виділення поняття «розвиток економічної системи». З врахуванням змісту понять «розвиток» та «економічна система» (як діюча в країні

сукупність принципів, правил, законодавчо закріплених норм, що історично виникли чи встановлені, і які визначають форму і зміст основних економічних відносин, що виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання економічного продукту) можливим є формування таких варіантів змісту поняття «розвиток економічної системи»:

Ї процес змін форми та змісту основних економічних відносин, що виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання економічного продукту;

Ї оскільки основними визначальними елементами економічної системи є продуктивні сили, виробничі відносини та господарський механізм, то розвиток економічної системи можна визначити як еволюційну або революційну зміну основних елементів економічної системи, в результаті якої виникає її новий якісний стан;

Ї перехід економічної системи від одного якісного стану до іншого, що відображається у зміні її якісних і кількісних характеристик.

Найбільш оптимальним, на нашу думку, є визначення, згідно з яким в ролі об'єкта розвитку виступають складові елементи економічної системи: продуктивні сили, виробничі відносини та господарський механізм. Зокрема:

1. Розвиток продуктивних сил або окремих їх елементів приводить до нагромадження прибутків, засобів виробництва тощо. Тобто до збільшення кількісних характеристик розвитку суспільства. Через певний проміжок часу кількісні зміни зумовлюють появу нової якості, тобто до розвитку.

2. Розвиток виробничих відносин передбачає покращення соціально-економічних відносин (відносин власності, виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних та духовних благ, відтворення робочої сили, суспільного поділу праці тощо), організаційно-економічних (відносин між людьми в процесі організації виробництва) та техніко-економічних відносин (які безпосередньо характеризують стан виробництва незалежно від його суспільно-економічної форми). Відокремлений або сумуючий ефект від покращення виробничих відносин забезпечує розвиток економічної системи.

3. Покращення господарського механізму передбачає вдосконалення економічних, організаційно-правових, морально-

політичних і інших засобів впливу держави на суспільно-виробничі відносини. Стимулюючий вплив держави забезпечує формування нових параметрів розвитку економічної системи.

Кожній стадії розвитку економічної системи відповідає певна структура (структура економічної системи), стан (кількісні та якісні характеристики) та механізм реалізації розвитку, які і формують обсяг поняття (рис. 1).

Рис. 1. Основні структурні елементи поняття «розвиток економічної системи»

Структура визначається основними елементами економічної системи (продуктивними силами, виробничими відносинами та господарським механізмом) в їх єдності та взаємодії. У структурному відношенні розвиток економічної системи визначається наявністю та якістю продуктивних сил, методами і технологіями їх використання та економічною політикою держави. Остання виробляється та реалізується під впливом зовнішнього і внутрішнього економічного середовища, в якому функціонує економічна система.

Продуктивні сили і виробничі відносини в процесі взаємодії формують притаманний даній економічній системі суспільний спосіб виробництва, а господарський механізм забезпечує регулювання економічної діяльності. Виникнення суперечностей між продуктивними силами, які змінюються більш динамічно, ніж виробничі відносини, є чинником переходу до нового якісного стану економічної системи. Чинником розвитку може виступати господарський механізм як комплекс регуляторних інструментів та заходів держави.

Подальше поглиблення в процес дослідження поняття «розвиток

економічної системи» передбачає розподіл його на чотири елементи (рис. 2):

- Û економічний розвиток;
- Û соціальний розвиток;
- Û людський розвиток;
- Û екологічний розвиток.

Економічний розвиток є багатоплановим поняттям, що охоплює тенденції та динаміку зміни основних макроекономічних показників, структурну перебудову та структурні зрушення в економіці країни, покращення умов та рівня життя населення. Він пов'язується з незворотними, закономірними змінами технологічного способу виробництва [7, с.283].

Соціальний розвиток – це сукупність матеріальних, економічних, соціальних, політичних і духовних процесів, що розгортаються в суспільстві, з метою забезпечення розвитку людини, суспільства та економіки.

Людський розвиток – це процес розширення можливостей вибору людини в різних сферах та гарантування її основних прав та свобод. Метою людського розвитку є створення для людей умов, у яких їх життя було б тривалим, здоровим і наповненим творчістю. В сучасних умовах забезпечення сталого економічного розвитку є неможливим без формування людського потенціалу, покращення якісних і кількісних характеристик людського розвитку.

Екологічний розвиток – передбачає формування якісно нових підходів щодо вирішення питань співіснування людини з навколишнім природним середовищем.

Поступальний розвиток економічної системи певним чином може ототожнюватися з поняттям «економічного прогресу» – «... рухом суспільства від гіршого стану до кращого, шляхом збільшення матеріального майна суспільства, покращення матеріального життя кожного індивідуума, розширення простору особистої свободи» [3, с.155].

Рис. 2. Основні елементи, які формують розвиток економічної системи

Поняття «прогрес» походить від латинського слова **progressive**, що означає «...рух вперед, поступальний розвиток суспільства по зростаючій лінії, від менш досконалих до більш досконалих форм» [4, с.49]. З економічної точки зору прогрес передбачає поступальний розвиток основних елементів економічної системи (рис. 3).

Саме економічний прогрес, на думку багатьох економістів, закладено в основу суспільного прогресу, який, крім економічного поступального розвитку, передбачає соціальний, політичний,

правовий, культурний, духовний тощо. Зокрема, російські економісти А.В.Бузгалін та А.І.Колгонов розглядають економічний прогрес «...як історично існуючу...основу суспільного прогресу, при цьому постійно акцентуючи увагу на тому, що люди та їх об'єднання самі створюють свою історію за об'єктивними законами, що економічно ніколи не було єдиним, а в перспективі і не буде головним каталізатором розвитку» [8, с.81].

Рис. 3. Основні структурні елементи поняття «економічний прогрес»

Під «економічним зростанням», в загальному розумінні, виділяють такі економічні параметри, як:

• «...збільшення або реального обсягу продукції (валового внутрішнього продукту), або реального обсягу продукції на душу населення (К.Р.Макконнелл, С.Л.Брю) [9];

• зростання «...за чисельністю населення; за загальними масштабами виробництва і зайнятості; за реальним національним продуктом; за рівнем життя типової родини; за кількістю вільного часу після роботи; за ступенем важко, стомлюючої праці...» (Пол Самуельсон, Вільям Нордхауз) [10, с.98];

• «...випереджаючі темпи зростання сукупного виробництва порівняно зі зміною (приростом) населення країни для підвищення його добробуту» (Пол Самуельсон, Вільям Нордхауз) [11, с.99];

• «...збільшення обсягів суспільного виробництва та розширення можливостей економіки задовольняти зростаючі потреби населення в товарах та послугах» (С.В.Мочерний) [12, с.88];

• «...збільшення кількості товарів і послуг, які продукує національна економіка» (С.Панчишин) [13];

• «...довгострокове збільшення здатності господарства забезпечувати різноманітні потреби населення за допомогою ефективніших технологій і відповідних їм інституційних та

ідеологічних змін» (С.Кузнец) [14, с.108-109].

Таким чином, економічне зростання визначається шляхом аналізу результатів суспільного виробництва та розширення можливостей економіки задовольнити зростаючі потреби економічних суб'єктів.

Отже, шляхом ґрунтовного аналізу обсягу та змісту понять «розвиток економічної системи», «економічний прогрес», «економічний розвиток» та «економічне зростання» доведено, що ці поняття не можна визначити як такі, що характеризують одні і ті самі явища та процеси. Ці поняття взаємопов'язані між собою (рис. 4):

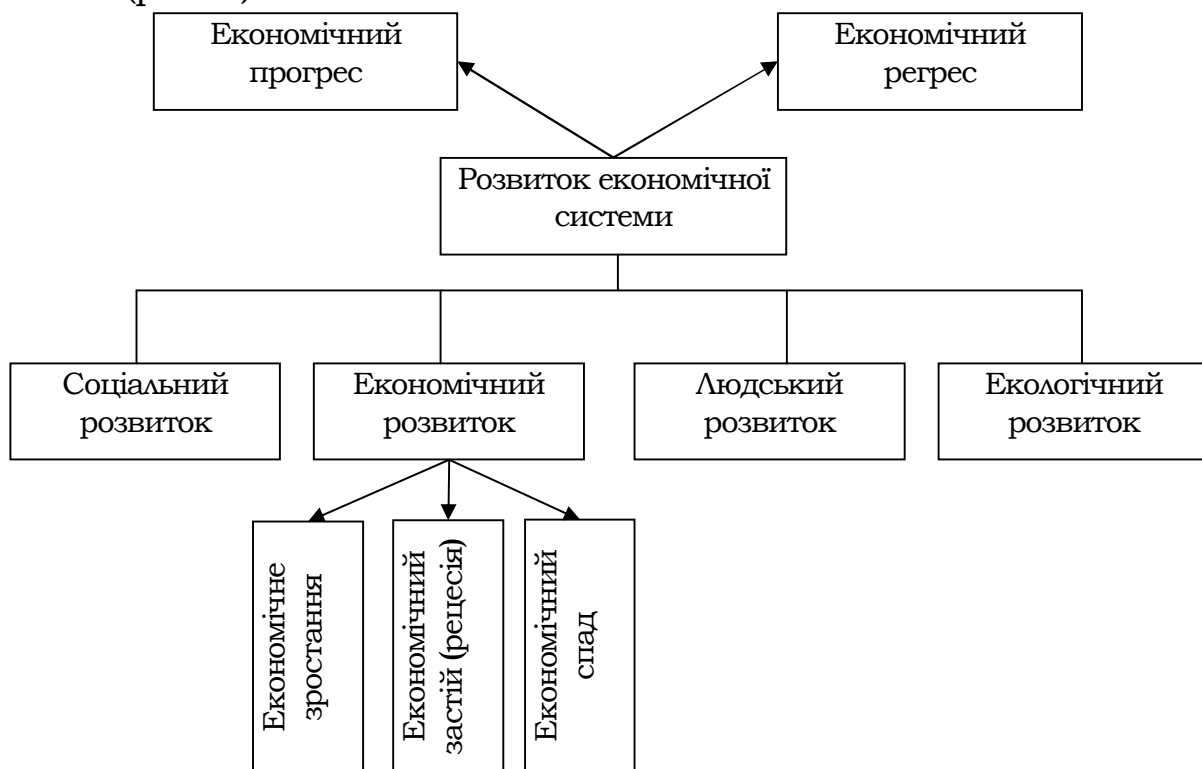

Рис. 4. Схема узгодження змісту понять «економічний прогрес», «розвиток економічної системи», «економічний розвиток» та «економічне зростання»

Наведена схема дозволяє оцінити зв'язок між аналізованими поняттями:

ü «економічний прогрес» є формою «розвитку економічної системи»;

ü «розвиток економічної системи» включає в себе «економічний розвиток», проте не може ототожнюватися лише з ним;

ü «економічне зростання» відображає кількісну форму «економічного розвитку».

Список використаних джерел:

1. Віллем де Вріс. Змістовні оцінки: показники прогресу, прогрес показників // Статистика України. – 2002. – №1. – С.85-90.
2. Ревчун Б. «Економічне зростання» чи «економічний розвиток»? // Економіка України. – 2003. – №6. – С.85-88.
3. Современная философия: Словарь и хрестоматия / [Жаров Л.В., Золотухина Е.В., Кохановский В.П., Матяш Т.П., Пендюрин А.П., Яковлев В.П.]. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 511 с.
4. Мочерний С.В., Єрохін С.А., Каніщенко Л.О. та ін. Основи економічної теорії / С.В.Мочерний, С.А.Єрохін, Л.О.Каніщенко, І.М.Синишин, О.А.Устенко / За ред. С.В.Мочерного. – К.: Академія, 1998. – 464 с.
5. Яременко В.В., Сліпушко О.М. Новий тлумачний словник української мови. – К.: Аконті, 2001. – 911 с.
6. Азрина А.И. Большой экономический словарь. – М.: Институт новой экономики, 2004. – 881 с.
7. Економічна енциклопедія: [у 3 т.] / від. ред. С.В. Мочерний та ін. – Т.3. – К.: Академія, 2002. – 952 с.
8. Бузгалин А.В. Сравнительный анализ экономических систем: методология и теория (материалы спецкурса). Ч. 2. / А.В. Бузгалин, А.И. Колганов // Вест. Моск.ун-та. – 2002. – №4. – С. 79-112.
9. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю; пер. с англ. 11-го изд. – К.: Хагард-Демос, 1993. – 786 с.
10. Семюелсон П.А. Макроекономіка / П.А.Семюелсон, В.Д.Нордгауз / Пер. с англ. – К.: Основи, 1995. – 574 с.
11. Самуэльсон П.А. Экономика / П.А.Самуэльсон, В.Д.Нордхауз / пер. с англ. – М.: БИНОМ, 1997. – 800 с.
12. Економічний словник-довідник / Ред. С.В.Мочерний]. – К.: Феміна, 1995. – С.88.
13. Панчишин С. Макроекономіка: Навч. пос. – К.: Либідь, 2001. – 616 с.
14. Тодаро М. Экономическое развитие. – М.: ЮНИТИ, 1997. – 671 с.